

Chronicon

GENERALIA

Architectura

Philippe BONNET, *Les constructions de l'ordre de Prémontré en France aux XVIIe et XVIIIe siècles* (Bibliothèque de la Société Française d'Archéologie dirigée par Francis SALET et Alain ERLANDE-BRANDENBURG, 15), Genève, Droz, 1983, 279 pp., XCV planches d'illustrations. (L.V.D.)

In *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen 1982*, geven Fr. BAUDAIN en H. BUSSERS een overzicht van de kerkelijke Barok in de Nederlanden. Meerdere foto's van kunstwerken uit het kerkpatrimonium der Zuid-nederlandse norbertijnenabdijen illustreren dit overzicht: o.a. het grondplan van de abdijkerk van Averbode (p. 94), het interieur van de abdijkerk van Grimbergen (p. 101), een binnenzicht van de abdijkerk van Averbode (p. 102) en een kleurfoto van de voorgevel en van de toren van deze kerk (p. 109), de kansel en de communiebank uit het voormalige norbertinessenklooster Leliëndaal te Mechelen, nu in de Sint-Rombouts-kathedraal aldaar (p. 134 en p. 142), biechtstoelen uit de abdijkerken van Grimbergen en Ninove (p. 131 en p. 137) en het koorgestoelte van Grimbergen (p. 139). (E.F.D.)

Hugo van Fosses

De brief die abt Hugo van Fosses schreef aan Hendrik Zdík, bisschop van Olmütz (1126-1150), om hem te troosten in zijn ziekte en hem abt Godeschalk van Seelau aan te bevelen, wordt gedateerd in [1149] okt. 24 - 1150 juni 25 door Jan BISTRICKÝ, *Studien zum Urkunden-, Brief- und Handschriftenwesen des Bischofs Heinrich Zdík von Olmütz*, in *Archiv für Diplomatik*, 1980, XXVI, blz. 140, nr. 39. De recentste uitgave van deze brief vindt men in de *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, uitg. G. FRIEDRICH, dl. I, Praag, 1904-1907, blz. 169, nr. 164. (W.M.G.)

Norbertus

Susanne MARTINET, *L'École de Laon au XIIe siècle. Anselme de Laon et Abélard*, in *Fédération des Sociétés d'histoire et d'archéologie de l'Aisne. Mémoires*, 1981, XXVI, blz. 57-63, verzamelde in dit artikel al de middeleeuwse lofprijzingen aan het adres van magister Anselm van Laon († 1117) en diens school, die zij in het Frans vertaalde. Over Norbert meent zij te kunnen stellen dat hij te Laon studeerde (blz. 59) en dat hij,

in tegenstelling tot Bernard van Clairvaux, een uitzonderlijk zacht karakter had (blz. 61). Deze stellingen worden niet met verwijzingen gestaafd en kunnen ook moeilijk bewezen worden. De *Vita A* (MGH. SS. XII, blz. 678) vermeldt weliswaar een plan van Norbert om te gaan studeren, doch zijn eventuele studie te Laon kan onmogelijk lang hebben geduurd. Wat de karakterschets van Norbert aangaat, zal men meer rekening moeten houden met zijn daden dan met de deugdencatalogen uit de *Vitae*.

De nog steeds omstreden tekst van de *Historia calamitatum* wordt zonder discussie als authentiek aanvaard (blz. 59). Zie daarover o.m. het suggestief artikel van H. SILVESTRE, *Pourquoi Roscelin n'est-il pas mentionné dans l'«Historia calamitatum»?*, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 1981, XLVIII, blz. 218-224. (W.M.G.)

Johannes G. DECKERS, *St. Gereon in Köln — Ausgrabungen 1978/79. Neue Befunde zu Gestalt und Funktion des spätantiken Zentralbaus*, in *Jahrbuch für Antike und Christentum*, 1982, XXV, blz. 102-131, behandelt op blz. 126 ook de opgraving door Norbert gedaan in Sint-Gereon in oktober 1121, waarbij hij rechtstreeks of onrechtstreeks inlichtingen moet gekregen hebben uit het werk van Gregorius van Tours, die een put of bron vermeldde in het midden van de kerk, waarin de lichamen van de martelaren zouden zijn geworpen. Norbert vond inderdaad een lichaam, doch geen put, en nam aan dat enkel het ontbrekende gedeelte van het hoofd in een put was geworpen. Het gevonden lichaam werd aan de H. Gereon toegeschreven, terwijl het in feite waarschijnlijk een rijke Frank was. Onder de Sint-Gereonkerk bevond zich immers sedert de oudheid een uitgestrekt grafveld, waarvan de graven gedurende de vroege middeleeuwen opnieuw werden gebruikt. (W.M.G.)

Een inhoudrijk artikel over de politieke verhoudingen in het begin van de 12de eeuw werd gepubliceerd door Heinz STOOB, *Westfalen und Niederlothringen in der Politik Lothars III.*, in *Tradition als historische Kraft. Interdisziplinäre Forschungen zur Geschichte des früheren Mittelalters*, uitg. N. KAMP en J. WOLLASCH, Berlin, New York, 1982, blz. 350-371. Bij het beschrijven van de machtspolitiek van Lotharius komen de figuren van Frederik van Arnsberg en van Keulen, Godfried van Kappenberg en van Namen en Simon van Opper-Lotharingen meermaals ter sprake. (W.M.G.)

PARTICULARIA

Antwerpen, Sint-Michiels

In *Openbaar Kunstbezit* 1975, blz. 67 wordt een portret afgedrukt dat vermoedelijk afkomstig is van het grafmonument der familie Nuyts en

dat de oudste zoon der familie, de norbertijn Cornelius Nutius, zou voorstellen. Dit zou af te leiden zijn uit een achttiende-eeuwse beschrijving van het grafmonument, (Zie echter *Verzameling van de Graf-Gedenkschriften van de Provincie Antwerpen*, Arrondissement Antwerpen, IV, 1e deel, Antwerpen, 1859, p. 28) dat in de voormalige abdijkerk van Sint-Michiels aanwezig was. Cornelius Nutius werd in 1588 geboren, was een tijd lang prior van de abdij, van 1625 tot 1640 pastoor in Minderhout, en overleed op 27 februari 1665. Omdat stilistische verwantschap met het werk van Van Dijck onloochenbaar is, wordt naar een schilder uit diens omgeving verwezen als de maker van het portret. (E.F.D.)

Arnsberg

Das spätromanische Glasfenster aus dem 13. Jahrhundert über dem Hochaltar der ehemaligen Abteikirche Wedinghausen wurde in den Jahren 1981-1983 bei Dr. Oidtman in Linnich restauriert. Das etwa zehn Meter hohe Fenster zeigt inmitten reicher Ornamentik die Kreuzigung Christi, darunter eine thronende Madonna und ganz unten als Kleinstdarstellung den Kopf eines Ordensmannes. Dieses Fenster dürfte das älteste, noch erhaltenen Glasfenster im norddeutschen Raum sein. (L.H.)

Arnstein

Het artikel van Bruno KRINGS, *Fragmente von zwei Bibelhandschriften des Prämonstratenserstiftes Arnstein*, verschenen in *Nassauische Annalen*, 1981, XCII, blz. 187-189, werd besproken in *Scriptorium*, 1982, CCCVI, nr. 2, blz. 103*, nr. 546. (W.M.G.)

Averbode

W. STEURS, *La région entre Dommel et Peel*, in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, LX, 1982, 4, 799-800, gaat niet akkoord met de veronderstellingen van H. CAMPS, *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312*, 1e deel, De Meierij van 's-Hertogenbosch, 's-Gravenhage, 1979, pp. 106-107, in verband met een verkoopakte van het vrijgoed van Sterksel, dat Herbert van Heeze tegen het einde van de 12de eeuw aan de norbertijnen van Averbode had geschonken. De akte (H. CAMPS, *o.c.*, n° 68) waarin de overdracht gebeurt, kwam niet in 1172 tot stand, zoals in het stuk wordt vermeld, maar is, volgens W. Steurs, een *falsum* dat slechts in 1220 door de abdij van Averbode werd geproduceerd. Door deze vervalsing willen de norbertijnen de indruk wekken dat ze reeds geruime tijd de voogdijschap van de heer van Heeze hadden kunnen afschudden. Op deze wijze hoopten ze des te gemakkelijker de bescherming te verkrijgen van de Hertog van Brabant die de aanpalende heerlijkheid van Helmond had verworven. (L.V.D.)

Averbode

J.B. VALVEKENS, art. *Panhausen (Panhuysen)*, Jacques, prémontré, dans *Dictionnaire de Spiritualité*, fasc. LXXVI-LXXVII, col. 156-158. (L.V.D.)

André DEBLON, *Les examens pour l'admission aux cures dans l'ancien diocèse de Liège*, in *Leodium*, 67, 1982, p. 14, 17, 21, 23, 32 vermeldt de namen van een aantal norbertijnen van Averbode met de datum van hun benoeming op een parochie in het bisdom Luik. Het zijn Michaël STRAUWEN, 12 december 1630 te Batsheers (benoemd zonder examen omdat hij twee jaar te Leuven studeerde; † 27 januari 1670 Cfr. *Necrologium Monasterii Averbodiensis*, ed. G. SLECHTEN, p. 58), Joannes NAUWERS, 25 november 1631 te Brustem († 12 juni 1654, *Necrologium*, p. 182), Augustinus PIJNAPPEL (PIJNAPPELS) 1 februari 1633 te Tessenderlo († 19 augustus 1634, *Necrologium*, p. 235-236), Petrus CLAUWEN, 9 mei 1633 te Oostham († 5 september 1638, *Necrologium*, p. 251), Laurentius JANSSEN, 28 augustus 1635 te Zolder († 6 augustus 1678, *Necrologium*, p. 224).

Krachtens het presentatierecht dat hij bezit over de parochiekerk van Buggenum stelt de proost van Keyzersbos op 24 oktober 1635, magister Jacobus JOSTEN voor aan de aartsdiaken van Luik. André DEBLON, *art. cit.*, p. 32. (L.V.D.)

In de tentoonstellingscatalogoog *Met Huygens op reis. Tekeningen en dagboeknotities van Constantijn Huygens jr. (1628-1697)*, secretaris van stadhouder-koning Willem III, opgesteld onder eindredactie van J.F. HEIJBROEK, Zutphen, 1983, in-4°, vindt men de abdij van Averbode vijfmaal in het register vermeld. Belangrijk zijn de twee gedateerde tekeningen van de abdij uit het jaar 1675 op blz. 97 en 98. (W.M.G.)

J. BRESSELEERS, *De rijke symboliek in het koorgestoelte van Averbode*, Averbode, 1983, 156 p. In dit werk geeft de auteur een overzicht over het ontstaan van de koorbanken in het algemeen en een beknopte geschiedenis over het barokke koorgestoelte van Averbode uit 1673. Hij beschrijft de samenstelling ervan en hij is de eerste die een studie gewijd heeft aan de rijke symboliek die in het houtsnijwerk is uitgebeeld. (D.D.C.)

De restauratie van de toren der abdijkerk (64 m. hoog) werd onlangs beëindigd. Op 12 mei 1978 diende architect R. Vandendael het ontwerp-dossier in bij de koninklijke commissie van monumenten en natuurschoon, en minister Galle schonk de goedkeuring op 24 oktober 1980. Bij de aanbesteding op 15 april 1981 werd het werk toegekend aan de firma Modest Van Loy uit Herselt. De werkzaamheden namen een aanvang op 2 augustus 1982 en waren beëindigd op 8 augustus 1983. De witte

paramentsteen werd voor het overgrote deel weggenomen en vervangen door herkapte of nieuwe witte steen.

In 1842 had men herstellingswerken aan de toren uitgevoerd onder de leiding van architect A. Van Arenberghe. In 1947-1948 was er een gedeeltelijke restauratie geschied van verweerde stukken aan de noordgevel. (D.D.C.)

Beaurepart

Henri Jullin, religieux de l'abbaye de Beaurepart, avant d'être élu abbé de son abbaye, fut institué par l'archidiacre de Condroz pour la cure de Soumagne le 27 avril 1687 (Archives Evêché de Liège, *Archidiaconé de Condroz*, reg. D V 5, fol. 219^v-220). André DEBLON, *Les visites archidiaconales de Condroz*, dans *Bulletin de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège*, LV, 1982, 826-830 publie le rapport de la visite de la paroisse faite le 23 septembre 1698 alors que Henri Jullin était curé, et de celle du 5 septembre 1712 sous son successeur, François Vesquerea, institué le 10 septembre 1706 (Archives Evêché de Liège, *Archidiaconé de Condroz*, reg. D V 6, fol. 188^v). (L.V.D.)

Bellelay

Nancy EEKHOF-STORK, *Kaasatlas*, Antwerpen, Spectrum, 1976, blz. 110-111 beschrijft een Zwitserse kaassoort *Tête de moine* of *Bellelay*, die haar naam ontleent aan de norbertijnenabdij waar deze kaas oorspronkelijk werd vervaardigd. (E.F.D.)

Berne

Vanouds wordt in de Abdij van Berne een collectie bewaard van *membra disjecta*, losse perkamenten folio's en fragmenten, beschreven met teksten van allerlei aard: liturgica, theologica, juridica. Ze zijn afkomstig uit het archief en de bibliotheek en werden er eertijds benut als kaft of schutblad ...

Onlangs, in de maand juli 1983, werden de *canonistica* van deze collectie gesorteerd, geïdentificeerd en beschreven door prof. dr. A.J. de Groot en zijn assistente mej. drs. Christine van Wijnbergen, beiden van de Katholiek Universiteit te Nijmegen. Naar hun oordeel was het resultaat van onderzoek verrassend. Er werden aangetroffen 33 grote folia en 5 bladfragmenten met teksten van het *Decretum Gratiani* (1140) en van de *Decretalia Gregorii* (1234), omraamd door glossen van Bartholomeus van Brixen († 1258) en Bernardus van Parma († 1263). Al deze 'membra disjecta canonistica' dateren uit het midden van de 13e eeuw: dit op grond van het lettertype en de methode van annotatie, nl. door middel van letters.

Blijkens opschriften zijn de bladen en fragmenten grotendeels afkom-

stig uit handschriften van het St. Gregoriushuis van het Gemene Leven in de Hinthamerstraat te 's-Hertogenbosch. Dit klooster, ook genoemd het Rijke-Fraterhuis, kwam in 1623 door koop in het bezit van de Abdij van Berne, inclusief een deel van de boekerij. (H.V.B.)

De legende van de wonderbaarlijke redding van ridder Fulco uit de rivier de Maas en de stichting van de abdij, vermeld in de huiskroniek van Berne en een Kleefse kroniek uit de 14de eeuw, blijkt in de laatste helft van de 16de eeuw ook in vier taferelen te zijn uitgeschilderd. In het voorjaar van 1983 kwam het Museum voor Religieuze Kunst in Uden immers in het bezit van een paneel van 101 × 89 cm., dat afkomstig is uit de Collectie Mailhes te Amiens (niet Reims, zoals in «Berne» vermeld), dat de bekeringsgeschiedenis van Fulco weergeeft. Het stuk is waarschijnlijk voor Berne geschilderd; het beklemtoint in opzet en vormgeving de verbondenheid van Berne met het Huis van Kleef, waarop de abdij zich tijdens de Tachtigjarige Oorlog herhaaldelijk beriep om haar neutraliteit tussen Spanje en de Republiek te kunnen handhaven.

Het Museum te Uden heeft het pasverworven paneel even in bruikleen afgestaan. Dit geschiedde op 13 en 20 augustus 1983. Op die twee dagen werd de abdij door niet minder dan 8000 personen bezocht bij gelegenheid van «Kerkepad-1983», een sedert jaren door de Nederlands Christelijke Radio Vereniging (NCRV) georganiseerde bezoekerstocht aan kerken van parochies en kloosters. Bij die gelegenheid wierp H. VAN BAVEL in het tijdschrift *Berne*, Jaargang 36, 1983, blz. 83-89, *Een eerste blik op het paneel van Fulco van Berne*. Reproducties van het paneel, van een daarmee verwant schilderij van hertog Adolf II van Kleef, uittreksels uit de twee genoemde kronieken, alsook de nodig documentatie, vergemakkelijken ons begrip van het devotie-stuk en van de situatie, waarin het ontstond. (A.V.d.H.)

Op 6 mei 1982 overleed de Bernse beeldende kunstenaar Van Helvert, aan wiens persoon reeds aandacht was besteed door Alph. W. VAN DEN HURK, *Profiel van een kunstenaar: Michiel van Helvert*, in: *Berne*, jg. 26, 1973, blz. 132-139. Nu is ook een algemeen overzicht van het werk van de kunstenaar verschenen; Alph. W. VAN DEN HURK, *Michaël van Helvert, zijn kunst opnieuw bezien*, in: *Berne*, jg. 36, 1983, blz. 35-40.

Afgezien van 174 ontwerpen vervaardigde Van Helvert 628 kunstwerken in velerlei technieken. Daartoe behoren 229 portretten, 138 landschappen, 128 stillevens, alsook 118 stuks werk in keramiek, glas, gips, klei, beton, intars, mozaïek en glas in lood. Ongeveer honderd schilderijen en tekeningen van de kunstenaar, die een soort overzichtstentoonstelling van zijn werk vormen, hebben een blijvende plaats gekregen in het gastenverblijf van de abdij. (H.V.B.)

Peter VAN DEN ELSSEN, *Boerenapostel pater Gerlacus van den Elsen, 1853-1925* (Gemert, 1983), 272 blz., geïll.

Dit boek is verschenen als nr. 10 van de reeks Bijdragen tot de geschiedenis van Gemert, en werd geschreven door de achterneef van de bekende Bernensis Gerlacus. Deze twee gegevens doen ons gemakkelijk begrijpen, dat deze biografie is opgezet als populaire pendant van de dissertatie van Dr. P. HOLLENBERG, *Gerlacus van den Elsen, Ord. Praem., emancipator van de Noordbrabantse Boerenstand, 1853-1925* ('s-Hertogenbosch, 1956), die voor velen slecht bereikbaar is en van de meesten teveel inspanning vraagt, om gelezen en geraadpleegd te worden. Men bedenke hierbij, dat de «boerenapostel» in de contreien van zijn geboorteplaats Gemert en van zijn abdij in Heeswijk steeds een bekende en bewonderde voorman is gebleven. Aan een goed boek over hem als dit bestond reeds lang een behoefte.

Waar in Hollenbergs proefschrift Van den Elsens sociale aktie en de boerenbondsbeweging op de voorgrond stonden, komt in dit boek de persoonlijkheid van Gerlacus van den Elsen wat nadrukkelijker naar voren en wordt zijn werkzaamheid in zijn totaliteit, ook die van hem als historicus en publicist, beschreven. Een nieuwe visie op zijn persoon en sociale actie biedt dit boek niet, wel worden veel wetenswaardigheden vastgelegd, o.a. in de Bijlagen, die ons op de hoogte brengen van de genealogie van de familie Van den Elsen, de kwartierstaat van Gerlacus en de gehele tekst van zijn geestelijk testament. Het boek is flink geïllustreerd met 119 afbeeldingen, goed gedocumenteerd en voor de gewone man beschikbaar en betaalbaar. (H.V.B.)

Bohemia

Im Urkundenwerk «Monumenta Bohemiae Vaticana» erschien 1980 der Band «Acta Summorum Pontificum res gestas Bohemicas aevi Praehussitici et Hussitici illustrantia», der den Zeitraum von 1404 bis 1417 dokumentiert und von Jaroslav Eršil betreut worden ist. Neben den tschechischen Prämonstratenserklöstern (Chotesov, Doksany, Doubravnik, Kounice Dolni, Louka, Milevsko, Strahov, Tepla und Zabrdovice) werden auch päpstliche Dokumente anderer Prämonstratenserklöster geboten: Churwalden Nr. 180; Geras Nr. 104 f; Marchtal Nr. 180; Osterhofen Nr. 1023; Plock Nr. 193, 396; Roggenburg Nr. 180; Rot Nr. 180; Sacz Nowy Nr. 764; Schlägl Nr. 58; Schussenried Nr. 180; Steinfeld Nr. 743 f; Steingaden Nr. 180, Strzelno Nr. 748; Weissenau Nr. 180; Wilten Nr. 180; und schließlich Wroclaw (Breslau) beinahe passim. (I.H.P.)

Bonne-Espérance

Het verslag van Frédéric ANDRE, *Les fouilles à l'ancien refuge de l'abbaye de Bonne-Espérance, à Binche*, in *Congrès de Comines. Actes-Handelingen-Akten*, dl. II, Komen, 1981, blz. 223-228, blijft beperkt tot

de opgravingen ter plaatse verricht en biedt geen inlichtingen betreffende de geschiedenis van dit refugiehuis. (W.M.G.)

Clarholz (Herzebrock)

Johannes MEIER, *Die Prämonstratenser in Clarholz und Lette*, in *Clarholz und Lette in Geschichte und Gegenwart 1133-1983*, Heimatbuch, zur gemeinsamen 850-Jahr-Feier herausgegeben von den Heimatvereinen Clarholz und Lette, Clarholz und Lette 1983, S. 42-187. Es ist das bisher beste und umfassendste Geschichtswerk über das Kloster Clarholz von der Gründung (1133) bis zur Säkularisation, geschrieben von dem aus Clarholz stammenden Priester Dr. Joh. Meier, reich bebildert und übersichtlich im Druck, mit Quellen- und Literaturangaben zu jedem Kapitel. (L.H.)

Dryburgh

Over de abdij verscheen een toeristische folder van 24 bladzijden *Dryburgh Abbey* met een beschrijving van de gebouwen door J.S. Richardson, «formerly Inspector of Ancient Monuments» en een korte geschiedenis van de hand van Marguerite Wood «formerly Keeper of the Burgh Edinburgh», waaraan 8 foto's zijn toegevoegd en een grondplan van het abdijcomplex. Uitgegeven bij «Her Majesty's Stationery office». (D.D.C.)

Dünnwald (Köln)

August BRANDT, *Dünnwald-Dorf und Kloster von 1643 bis 1803*, herausgegeben von der St. Sebastianus-Schützenbruderschaft Köln-Dünnwald 1982, 208 Seiten, erhältlich beim Kath. Pfarramt St. Nikolaus, D-5000 Köln-Dünnwald, Holzweg 1. In fünf Kapiteln legt A. Brandt, der ehemalige Pfarrer von Dünnwald (1941-1971), die Geschichte des Klosters von der Umwandlung in einen männlichen Konvent in Verbindung mit dem Seminarium Norbertinum in Köln (1643) bis zur Säkularisation vor, um danach in einem zweiten Teil einige Aspekte des Dorfes Dünnwald im 17. und 18. Jahrhundert aufzuzeigen. Die Darstellung beruht auf Akten im Pfarrarchiv Dünnwald, ergänzt durch Urkunden und Akten aus dem Staatsarchiv Düsseldorf und dem Archiv der Freiherren von Fürstenberg-Stammheim zu Opladen. (L.H.)

Etival (Vosges)

Een bibliografie van en over Charles-Louis Hugo, abt van Etival, verscheen in de *Bibliographie lorraine*, dl. V, afl. 2, uitg. J.-Ph. HAAS en Ch.-V. HYPOLITE, (*Académie nationale de Metz*), Metz, 1982, in-4°, blz. 170-171, nr. 6662 (38 nrs.) (W.M.G.)

P. ESTIVANDIER, *Petite et grande histoire du Ban-d'Etival*, Imprimerie Fetzter S.A. 88110 Raon-l'Etape. (L.V.D.)

Florefffe

Arnold de Condé, de Florefffe, fut nommé curé d'Aublain le 28 juin 1633. Cfr. André DEBLON, *Les examens pour l'admission aux cures dans l'ancien diocèse de Liège*, dans *Leodium*, 67, 1982, p. 23. (L.V.D.)

Frigolet

Dans la collection «Prières de tous les temps» des Editions C.L.D., 42, av. des Platanes, 37170 Chambray, a paru, en 1982, *La spiritualité eucharistique*. Textes choisis et présentés par le Père Bernard ARDURA, chanoine régulier de Prémontré, 96 pp., 28 F. On y trouve entre autres des prières des Prémontrés François Wennius († 1647) du Parc, Jérôme von Hirnaim († 1679) de Strahov et Xavier de Fourvière († 1912) de Frigolet, ainsi que du *Manuel des Missions*, publié en 1885 par les Prémontrés de Frigolet.

Les mêmes Editions C.L.D. ont publié, en 1983, de Bernard ARDURA, *La Confirmation sacrement de l'apôtre*, 128 pp., 38 F. (N.J.W.)

Gerlachsheim (Lauda)

Festschrift zum 250 jährigen Jubiläum der Weihe der ehemaligen Kloster- und Pfarrkirche Hl. Kreuz Gerlachsheim 17. September 1730 - 17. September 1980, 32 Seiten, herausgegeben vom Kath. Pfarramt Hl. Kreuz, D-6970 Lauda-Gerlachsheim. Nach einem kurzen geschichtlichen Rückblick wird das Kirchengebäude mit seiner Ausstattung vorgestellt. Auch im Jahre 1983 ist die Innenrestaurierung noch nicht abgeschlossen. (L.H.)

Grimbergen

In de tentoontellingscataloog *Met Huygens op reis. Tekeningen en dagboeknotities van Constantijn Huygens jr. (1628-1697), secretaris van stadhouder-koning Willem III*, opgesteld onder eindredactie van J.P. HEIJBROEK, Zutphen, 1983, in-4°, wordt de abdij van Grimbergen vijfmaal in het register vermeld. Een tekening van de abdij uit het jaar 1676 vindt men op blz. 144. (W.M.G.)

Met een tekst van Fernand PETERS en foto's van Philippe LEBEAU, wijdde *Het Belang van Limburg* van 30 en 31 juli 1983 heel de bladzijde 31 aan *Thomas Godfried Pieraerts* en de door hem in de abdij opgerichte volkssterrenwacht «Mira». (N.J.W.)

Hamborn (Duisburg)

Hans BÜNING, *Kirchhellener, die man kennen sollte*, hrsg. von H. Büning im Verein für Orts- und Heimatkunde, Hackfurthstraße 12, D-4250 Bottrop-Kirchhellen 1983, 446 Seiten. Der Verfasser stützt sich für seine Hamborner Beiträge überwiegend auf H. SCHEIERMANN, *Altes und Neues*

vom Niederrhein ..., 2. Aufl., Osnabrück 1925. Der aus Kirchhellen stammende Hamborner Abt Berthold von Brabeck (1417-1424/25) wird Seite 25-33 vorgestellt. Pastor Dahlmann (1793-1859), dem ersten Hamborner Pfarrer aus dem Diözesanklerus (nach Aufhebung der Abtei 1806), sind die Seiten 143-235 gewidmet, in denen ausgiebig (mehr als 50 Druckseiten) aus den Aufhebungsakten der Abtei zitiert wird, wie sie schon bei Scheiermann abgedruckt sind. (L.H.)

Knechtsteden (Dormagen)

K.E. FUCHS, *Grenzsteine Gütersteine aus Kurköln*, 2. Teil, in *Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein*, Band 185, Bonn 1982, S. 73-140. Darin drei Steine aus dem Knechtstedener Bereich als Abbildung 118-120 mit zugehöriger Beschreibung. (L.H.)

Laon, Saint-Martin (Aisne)

Julia FRITSCH, *Quelques remarques sur l'architecture de l'église Saint-Martin à Laon*, in *Fédération des Sociétés d'histoire et d'archéologie de l'Aisne. Mémoires*, 1980, XXV, p. 67-81, nous offre beaucoup plus que le titre le laisse supposer, à savoir une bonne étude historique de cet édifice, précédée d'une introduction sur les sources et l'histoire de l'abbaye. Une note de lecture seulement: l'abbaye Saint-Martin (1124) n'est pas la troisième fondation de l'Ordre (p. 9), après Floreffe (1121) et Cuissy (1122). L'auteur a oublié de tenir compte de l'expansion de celui-ci en Allemagne, où l'abbaye de Kappenberg est fondée dès 1122. (W.M.G.)

Lieu-Dieu-en-Jard

Louis DELHOMMEAU, *L'abbaye royale Notre-Dame de Lieu-Dieu-en-Jard* 2e éd., s.l., s.d., évoque les tentatives des abbés généraux Michel Colbert et Lucas de Muin pour unir les propriétés de cette abbaye au Collège prémontré de Paris comblé de dettes. (L.V.D.)

Lotharingia

M. Hubert COLLIN, lorsqu'il était directeur des services départementaux d'archives des Ardennes, avait publié en 1974: *Les églises romanes du pays de Reims et des Ardennes*. Revenu dans sa Lorraine ancestrale comme directeur des archives de Meurthe-et-Moselle, il a fait publier en 1981, par les soins de la Société d'archéologie lorraine, un ouvrage intitulé: *Les églises romanes de Lorraine, introduction générale*. Cette sorte de prélude à un catalogue descriptif et historique des églises des quatre départements lorrains actuels, veut être «une synthèse concernant la Lorraine toute entière et embrassant dans son ensemble le phénomène architectural roman ...»

Voici les églises prémontrées qui sont mentionnées dans cet ouvrage. En Meurthe-et-Moselle: Blanzey (prieuré de Pont-à-Mousson) aux pp.

31, 49, 143, 145, 154, 158, 181, 215: il s'agit d'une église avec un beau chœur roman et une crypte; Sainte-Marie-au-bois, pp. 31, 61, 143, 154, 181, 211. Dans la Meuse: Dieppe-sous-Douaumont avait une église romane qui a été détruite pendant la première Guerre mondiale (prieuré de Saint-Paul-de-Verdun, p. 25); Vassincourt, prieuré de Jandheures, p. 149. Dans les Vosges: Etival, pp. 31, 50, 62, 143, 158, 222.

D'autres églises romanes, ayant été desservies par des prieurs-curés prémontrés, apparaissent sur la carte: ce sont des églises qui ont encore des parties romanes intéressantes, sans être des édifices majeurs ou de toute première importance: Lezey, et Tarquimpol, prieuré de Salival; Fauconcourt, prieuré de Flabémont; Nomhigny, prieuré d'Etival. (X.L.O.)

Mondaye

F. PETIT, art. *Gautier de Mortagne (Gualterus de Mauritania)*, théologien, évêque de Laon de 1150 à 1174, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, fasc. 114, Paris, 1982, col. 100-102. (W.M.G.)

Neustift (Freising)

Im Jahre 1977 hatte ein Münchener Tuchfabrikant seine Fabrik im ehemaligen Kloster und einem dahinter errichteten Fabrikgebäude aufgegeben. Der Landkreis Freising erwarb beide Gebäude. Nach einer grundlegenden Restaurierung, die im Sommer 1983 begann, wird das ehemalige Kloster zusammen mit der umgebauten Fabrik dem Kreis als Landratsamt dienen. (L.H.)

Osterhofen

Papst Johannes Paul II. erhob am 29. Dezember 1982 die ehemalige Klosterkirche der Prämonstratenser in Osterhofen zur päpstlichen Basilika. Diese Kirche ist Jahr für Jahr das Ziel ungezählter Kunstfreunde, die sich an der Barockschöpfung des Baumeisters Johann Michael Fischer (1728-1780) und an der prächtigen Innenausstattung erfreuen. Die Erhebungsurkunde (*Littera Apostolica*) mit den Anfangsworten *Praecipua omnino quaedam* ist abgedruckt in den *Acta Apost. Sedis* LXXV (1983), Seite 360 f. (L.H.)

Park (Heverlee)

Voor het behalen van het diploma van burgerlijk ingenieur-architect — 1982-'83, aan K.U. Leuven schreef Johan PAUWELS een eindontwerp in 2 delen, getiteld: *Ontwerp voor de voormalige pastorie van Nieuwrode*. Deel 1. behandelt de eigenlijke *scriptie*. Deel 2. geeft *afbeeldingen* en een *berekeningsnota*. Nieuwrode was lang een parochie van Park. De pastorie rond 1705 door de abdij gebouwd, staat sedert 1974 leeg. In 1976 werd het gebouw als monument geclasseerd en is desondanks in zeer slechte staat.

In *Meer Schoonheid* 29 (1982), blz. 93-94 verscheen een artikel van de hand van J. GERITS over *Adam van Elen uit Maastricht werkte aan het orgel van de Parkabdij te Heverlee (1464)*.

Voor de tentoonstelling *Handschriften uit Diesterse kerken en kloosters* ontleende het archief van de Abdij van 't Park een handschrift (HS 17) afkomstig uit het vroegere Kartluiserklooster te Zelem. Hoe dit HS in Park terecht kwam is niet bekend. De tentoonstelling had plaats in het Stedelijk Museum te Diest van 25 juni tot 25 september 1983. (G.S.W.)

Pernegg

Die Bibliothek des Stiftes Pernegg bestand bei der Aufhebung aus etwa 4000 Büchern, «worunter sehr viele kleine, sämtlich aber meist alte Prediger und Aszeten und übel konditioniert, ohne Katalog und ohne Ordnung»; sie wurde am 25.8.1783 dem Stift Geras übergeben, von diesem jedoch 1787 von der Nationalbibliothek angefordert und dieser übergeben. Das berichtet: Christine TROPPER, *Schicksale der Büchersammlungen niederösterreichischer Klöster nach der Aufhebung durch Joseph II. und Franz (II.) I.* In: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 91 (Wien 1983) 95-150; (Pernegg S. 120, 144 f.) (I.H.P.)

Prémontré (Aisne)

La région autour de Prémontré vient de faire l'objet d'une thèse de Dominique BARTHÉLÉMY, *Recherches sur Coucy, La Fère et Marle du milieu du XIe au milieu du XIIIe siècle. Les deux âges de la seigneurie banale*, présentée à l'Université de Paris-Sorbonne (Paris IV), en 1980, et dont l'auteur a donné un résumé partiel dans son article *Aux origines du «Laonnois féodal». Peuplement et fondations de seigneuries aux XIe et XIIe siècles*, dans *Fédération des Sociétés d'histoire et d'archéologie de l'Aisne. Mémoires*, 1981, XXVI, p. 64-71.

On ne peut que regretter qu'en France surtout, on publie tant d'ouvrages de vulgarisation sans valeur scientifique, alors que tant de Thèses, de l'Ecole des Chartes comme des Universités, restent inédites et donc souvent introuvables. (W.M.G.)

Rommersdorf (Neuwied)

Zur Vorbereitung der 850-Jahrfeier der Abtei Rommersdorf im Jahre 1985 erschien von Heiko K.L. Schulze eine Bauuntersuchung mit dem Titel *Die ehemalige Prämonstratenserabtei Rommersdorf* (siehe Rezension in diesem vorliegenden Faszikel). (L.H.)

Rot

W. STEMMER, *Rot an der Rot (Mönchsroth), ehemalige Prämon-*

stratenser-Reichsabtei, Kreis Biberach an der Riß/Baden-Württemberg, 30 Seiten met 16 hervorragenden Farbbildern, Verlag Gebr. Metz Tübingen (ca. 1983). Dieser vom heutigen Roter Pfarrer W. Stemmer verfaßte Kirchenführer bietet eine bau- und kunstgeschichtliche Würdigung der ehemaligen Klosterkirche St. Verena und der Friedhofskirche St. Johann. (L.H.)

Schlägl

In de reeks *Schlägler Schriften* verscheen als nr. 8 een rijkelijk geïllustreerde *Katalog der Inkunabeln der Stiftsbibliothek Schlägl. Neu bearbeitet von Heribert HUMMEL. Eine Festgabe für Herrn Dipl.-Ing. Florian Pröll, Abt des Stiftes Schlägl (seit 1958)*, Linz (Oberösterreichischer Landesverlag Ges. m.b.H.), 1983, in-8°, XX-171 blz., 199 nrs. (öS. 298,-). Besteladres: Stift Schlägl, Verwaltung der Schlägler Schriften, A-4160 AIGEN im Mühlkreis (Oberösterreich). (W.M.G.)

Schussenried

Otto BECK, *Zu Ehren der Prämonstratenser: 800 Jahre Schussenried, in Bodensee Helfte*, Konstanz, Nr. 5 Mai 1983, S. 16-18. Nach einem Überblick über die geschichtliche Entwicklung wird das Klostermuseum vorgestellt, das im Jubiläumsjahr 1983 in einem Flügel des Kreuzgangs neben der Sakristei eingerichtet wurde. (L.H.)

Strahov

In het artikel van Jan BISTRICKÝ, *Studien zum Urkunden-, Brief- und Handschriftenwesen des Bischofs Heinrich Zdík von Olmütz*, in *Archiv für Diplomatik*, 1980, XXVI, blz. 135-258, wordt de stichtingsoorkonde van Strahov volledig uitgegeven (blz. 254-257) en bestudeerd (blz. 168-169). Zij wordt gedateerd in 1143-begin 1144.

In dezelfde studie komt ook de brief van het generaal kapittel (na 22 mai 1142) ter sprake, waarin aan Hendrik Zdík de aankomst van het gevraagde konvent te Strahov wordt meegedeeld (regist blz. 138; bespreking blz. 195).

Tenslotte brengt de auteur nog de uitgave van een bul van Eugenius III, Viterbo, [1145, 1146] nov. 11, waarin aan de bisschop wordt gevraagd de konfraters die zonder toelating Strahov hebben verlaten, opnieuw te aanvaarden (blz. 247). (W.M.G.)

Tongerlo

Edward VAN ERMEN, *De Utrechtse kapittels Sint-Maarten en Sint-Salvator (Oudmunster) en hun bezittingen in de Antwerpse Kempen (1000-1620)*, in *Pascua Mediaevalia, Studies voor Prof. Dr. J.M. De Smet (Mediaevalia Lovaniensia, series I, Studia X)*, Leuven, 1983, 28-51)

onderzoekt een aantal problemen in verband met deze verre bezittingen van de twee Utrechtse kapittels. Hij gaat na hoe ze dit domein in de Antwerpse Kempen, rond de kernen Westerlo en Olen, in bezit kregen, hoe ze er controle over uitoefenden, met welke tegenstand ze af te rekenen kregen en hoe er na 600 jaar een einde kwam aan de banden tussen Utrecht en het domein in de zuidelijke Nederlanden. Het ontstaan van het abdijgoed van Tongerlo, midden tussen de twee Utrechtse kernen gelegen, roept enkele vragen op omtrent de blijkbaar vervalste stichtings-oorkonde van de abdij en rond de persoon van Giselbert die als eerste schenker in dit document wordt genoemd. (L.V.D.)

Ria JANSEN-SIEBEN, *Een middelnederlandse koproskopia*, in *Gelêrter der arzeniê, ouch apotêker. Beiträge zur Wissenschaftsgeschichte. Festschrift zum 70. Geburtstag von Willem F. Daems*, hrsg. von Gundolf KEIL, Hannover, 1982, p. 255-268, bestudeert een middelnederlandse tekst uit het medische handschrift n° 116, fol. 55rb uit het abdijsarchief van Tongerlo. (L.V.D.)

L. VERCAMMEN, *Het huishouden van Pastoor Deynoot*, in *Calmpthoutania*, 35, 1983, n° 1, p. 3-24, schetst een beeld van het dagelijkse leven in een plattelandsparochie van de 18de eeuw. Dit aan de hand van de zeer nauwkeurig bijgehouden manualia en dagboeken van pastoor Dominicus Petrus Deynoot die in 1728 pastoor van Kalmthout werd. (L.V.D.)

N.J. WEYNS, art. *Geerts (Jean), abbé de Tongerlo († 1428)*, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, afl. 114, Parijs, 1982, kol. 244-246. (W.M.G.)

Wim VANGELDER, *Dambord vol kastelen* (Toeristisch Wegwijs, n° 9), Hove, 1983 geeft op blz. 112-114 een aantal wetenswaardigheden over de parochiekerk van Wijnegem, en op blz. 188-189 over de vroegere pastorie van Oelegem in 1782 gebouwd onder abt Godfried Hermans. (E.F.D.)

Varlar (Coesfeld)

In der Jakobi-Kirche zu Coesfeld haben im Frühjahr 1983 zwei Steinfiguren aus dem ehemaligen Kloster Varlar auf Konsolen unterhalb der Orgelbühne einen neuen würdigen Platz gefunden. Sie standen seit der Mitte des vorigen Jahrhunderts im Garten des Pfarrhauses. Es handelt sich um eine Darstellung des hl. Bonifatius und des seligen Otto von Cappenberg, des ersten Propstes von Varlar. (L.H.)

Weißenu (Ravensburg)

Zur 700sten Wiederkehr der Schenkung der Heiligblut-Reliquie durch König Rudolf von Habsburg an das Kloster Weißenu ritten beim

Heiligblut-Ritt am 22. Mai 1983 (Pfingstsonntag) über 500 Reiter mit der Blutreliquie zu den vier Segensaltären rund um Weißenau. Am Abend wurde die vom Weißenauer Abt Nikolaus Betscher komponierte *Missa solennis in Es-Dur* nach fast 200 Jahren erneut aufgeführt. Am Pfingstmontag weihte der Rottenburger Bischof Dr. Georg Moser einen neuen Schrein für die Heiligblut-Reliquie. Am 23. Mai 1983 hielt Seine Kaiserliche Hoheit Otto von Habsburg (Nachfahre des Stifters der Blut-Reliquie) einen Vortrag zum Thema *Christliches Europa — Gestern und morgen*. Vom 23. Mai bis zum 3. Juli 1983 zeigte die Ausstellung *Weißenau, Zeugnisse aus acht Jahrhunderten* eine gute Dokumentation aus der gesamten Klosterzeit. Vorbereitet wurden die Festtage durch mehrere Vorträge im Frühjahr 1983, die in erweiterter Form in der Festschrift *Weißenau in Geschichte und Gegenwart* (siehe Rezension in diesem vorliegenden Faszikel) erschienen. Einen Überblick über alle Veranstaltungen bietet ein 32 seitiges Festprogramm, hrsg. von der Kath. Kirchengemeinde, D-7980 Ravensburg-Weißenau. (L.H.)

Windberg

N. BACKMUND, *Gebhard de Bernried, chanoine régulier bavarois*, dans *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, fasc. 114, col. 215-216. (L.V.D.)

N. BACKMUND, *Gebhard de Bedburg, premier abbé de l'abbaye de Windberg*, dans *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, fasc. 114, col. 125. (L.V.D.)

Hiscе chronicis conscribendis contribuerunt:

D.D.C. (D. De Clerck, Averbode), E.F.D. (E.F. Docx, Oosterlo), W.M.G. (W.M. Grauwen, Meise), L.H. (Ludger Horstkötter, Hamborn), I.H.P. (I.H. Pichler, Schlägl), G.SW. (G. Swarte, Park), H.V.B. (H. van Bavel, Heeswijk), A.V.D.H. (A. van den Hurk, Heeswijk), L.V.D. (L.C. Van Dijck, Tongerlo), N.W. (N.J. Weyns, Tongerlo).